

TANNEGUY DE QUENETAINE RAYMOND ARON - 1967

Realités, február 1967

Aron je typom široko zameraného mysliteľa: venuje sa filozofii dejín, je profesorom sociológie, redaktorom vo Figare, prezidentom sociologickej a demografickej komisie CNRS. Kam ho zaradiť? Medzi ľavicových intelektuálov? Sám ich však kritizuje v polemickej knihe *Ópium intelektuálov*, ktorá zaznamenala veľký úspech. Medzi pravicových mysliteľov? Vždy sa však staval do pozície zástancu dekolonizácie a od roku 1957, v *Alžírскеj tragédii* požadoval úplnú nezávislosť Alžírsku. Je kabinetným intelektuálom, vedcom zavretým v pracovni alebo v laboratóriu? V žiadnom prípade. Počas vojny bol šéfredaktorom vo *France libre* v Londýne, neskôr spolupracoval s novinami *Combat* a *Figaro*, bol šéfom Malrauxovho kabinetu na ministerstve spravodajstva v rokoch 1945-46, členom výboru RPF (gaullistické Združenie francúzskeho národa) v rokoch 1948-52. Takže je gaullista? Bol ním v čase, keď „RPF bola najparlamentnejšia a najatlantickjšia,“ ale už ním nie je. Takže je v opozícii k režimu? Nikdy by si neželal, aby zanikla Piata republika.

Aron je človek, ktorý rád útočí na naše istoty a robí to s istým pôžitkom. Tento liberálny mysliteľ a neúnavný diskutér, tolerantná myseľ, vášnivý človek predstavuje fenomén privádzajúci do rozpakov, ale v konečnom dôsledku fenomén blahodarný. Je človekom, ktorý núti iných myslieť a pritom ich neoberá o odvahu konať.

Podľa samotného Raymonda Arona sú jeho najdôležitejšími dielami:

ÚVOD DO FILOZOFIE DEJÍN (*L'introduction à la philosophie de l'Histoire*)

Táto kniha je prácou, ktorú Aron písal ako doktorát filozofie a neskôr v roku 1938 vyšla vo vydavateľstve Gallimard. Autor v nej kladie základnú otázku, na ktorú sa snažil po celý život nájsť odpoveď: „Ako premyslieť svet dejín a ako v ňom konať?“ Porovnávajúc rozličné systémy, ktoré vysvetľujú históriu, Aron pevne trvá na relativite znalosti histórie a odmieta vytvoriť veľkú vysvetľujúcu syntézu na spôsob Toinbeeho, Spenglera alebo Marxa. Pritom dejiny môžu mať zmysel, a to ten, ktorý im dáva naša činnosť. Aron verí v slobodu človeka a priznáva jej hodnotu len v miere, v akej sa odráža v činnosti. Táto ťažko udržateľná rovnováha medzi pochybnosťami v reflexii na dejiny a potrebou angažovať sa charakterizuje jeho filozofický a politický postoj.

ÓPIUM INTELEKTUÁLOV (*L'Opium des intellectuels*)

Najznámejšie Aronovo dielo. Vyšlo v roku 1955 a je kritickým pojednaním o veľkých mýtoch, na ktorých si zakladajú ľavicoví intelektuáli: revolúcia, diktatúra proletariátu, triedny boj. Aron vystupuje energicky proti politickému stanovisku Sartra, Merleau-Pontyho, progresívnych kresťanov...

MIER A VOJNA MEDZI NÁRODMI (*Paix et Guerre entre les Nations*)

Po prvý krát vyšla v roku 1962 ako „pokus o opätovné premyslenie medzinárodných problémov v ére termonukleárnej bomby.“ Aron sa snaží definovať stratégiu, ktorá dáva najväčšiu nádej na zachovanie mieru bez obetovania slobody.

Okrem týchto troch diel zaznamenali veľký úspech tri prednáškové cykly zo Sorbonny, vydané ako knihy vreckového formátu: *Osemnásť prednášok o priemyselnej spoločnosti* (*Dix-huit leçons sur la société industrielle*, 100 000 výtlačkov) - analýza porovnávajúca priemyselné spoločnosti na západe a v sovietskej oblasti, ktorá sa podieľala na zmiernení napätia, vyvolaného studenou vojnou a nastolila hypotézu o ukončení ideologickej éry, *Triedny boj* (*La Lutte des classes*) a *Demokracia a totalitarizmus* (*Démocratie et Totalitarisme*).

Úryvky z francúzskeho originálu

La planète vue par un des cerveaux les plus lucides de notre temps - Raymond Aron

preložil Andrej Stec

NICOLAS BAVEREZ *

ZOČI-VOČI TOTALITARIZMU: RAYMOND ARON A HANNAH ARENDTOVÁ*Magazine littéraire, č. 337, november 1995*„Pánom osudu je iba politika.“ *Karl Jaspers*

Berlín 1933. Absolvent prestížnej Ecole normale supérieure s aprobáciou učiteľa filozofie a chovanec Französisch Academisch Haus plný beznádeje prihliada pádu Weimarskej republiky. Veľmi dobre si uvedomuje diktátorský charakter hitlerizmu, jeho bojový nacionalizmus a radikálny antisemitizmus a preto sa pod vedením francúzskej ambasády a André François Ponceta zapája do siete, ktorá má najohrozenejším odporcom režimu uláhčiť odchod z krajiny. Jeho priatelia liberáli, komunisti a sociálni demokrati slovami „predsa nám nevezmú jar“ smutne žartujú o svojej situácii a zároveň hľadajú všetky prostriedky, ako opustiť Nemecko a tak sa vyhnúť väzeniu. Je medzi nimi aj mladá filozofka židovského pôvodu Hannah Arendtová, ktorej sa ako jednej z posledných podarí dostať do Francúzska skôr, ako ministerstvo zahraničných vecí na Quai d'Orsay vyzve svojich príliš angažovaných diplomatov k poriadku.

Paríž 1935-1938. Ten istý poslucháč vysokej školy píše doktorskú prácu s názvom *Úvod do filozofie dejín* a tým si zaistí miesto tajomníka v Centre sociologickej dokumentácie, ktoré zriadil Célestin Bouglé na Ecole normale supérieure a v ktorom sídli aj francúzske oddelenie Frankfurtskej školy. Je šokovaný, akého zlého prijatia sa dostalo nemeckým intelektuálom, ktorí ušli do francúzskeho exilu, a pravidelne sa stretáva s takými osobnosťami ako Karl Mannheim, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Friedrich Pollock, ktorým sa podarilo získať azyl v Spojených štátoch amerických. Nezabúda však ani na svojich berlínskych priateľov Ericha Weila a Hannah Arendtovú a uvedie ich na preslávený seminár venovaný Hegelovi, ktorý prebieha pod vedením Alexandra Kojéva na Ecole pratique des hautes études.

Miláno 1955. Kongres pre slobodu kultúry, zriadený päť rokov predtým, aby zmobilizoval intelektuálov, ktorí zastávajú nepriateľský postoj voči sovietskemu totalitarizmu, sa usiluje vymedziť nové vzťahy medzi oboma ideologickými blokmi po Stalinovej smrti. Len čo vypukol ruch okolo *Ópia intelektuálov* a krátko nato, ako bol po búrlivých voľbách menovaný profesorom na Sorbonne, rozíde sa náš filozof s Hayekom a konštatuje „devalorizáciu ideologických hádok“, čo si vyžaduje používať pri analýze problematiky ekonomického rastu a slobody novú terminológiu. Hannah Arendtová rozvíja svoju teóriu totalitarizmu a zdôrazňuje jeho radikálnu výnimčnosť vo vzťahu ku všetkým ostatným politickým režimom, či už autoritárskym alebo tyranským.

Na klukatých osudoch Raymonda Arona a Hannah Arendtovej okamžite zaujme predčasná vyspelosť a totožnosť ich angažovanosti v boji proti nacistickému a sovietskemu totalitarizmu, ktoré dávajú dejinám 20. storočia vlastnú štruktúru a tvoria základ jeho tragickej špecifickosti. Miesta, ktoré som vybral, poukazujú v prvom rade na paralely v ich životoch: obaja filozofi sa narodili v Európe na samom začiatku storočia v asimilovaných židovských rodinách a obaja boli prinútení odísť do exilu - Arendtová v roku 1933 do Paríža a v roku 1941 do New Yorku, Aron v roku 1940 do Londýna. Obaja zakúsili život utečenca, ktorý je „zbavený práva mať práva“, z čoho urobila H. Arendtová symbol 20. storočia. Ich myslenie sa odvíja predovšetkým z dvoch navzájom si blízkych filozofických systémov, ktoré skúmajú historické postavenie človeka vo svetle „veľkých vojen, vedených v mene ideológií“. Ich príchod predpovedal Nietzsche. Obaja boli konfrontovaní s démonickým násilím totalitných štátov a vymanili sa spod vplyvu svojich učiteľov Brunschvicga a Heideggera, od ich presvedčenia a domáceho zázemia, a pokúsili sa zosúladiť myslenie s činom, moc so slobodou. Toto spoločné smerovanie však napriek všetkému nevedlo k tomu, aby sa Aron a Arendtová stretli či názorovo zjednotili. Ich definícia a kritika totalitarizmu sa jasne odlišujú a presne zapadajú do rozdielnych tradícií nemeckej filozofie, do kritického historizmu Maxa Webera na jednej strane a Heideggerovej fenomenológie na strane druhej. Analýzy fenoménu totalitarizmu sa spájajú s prácami nemeckých intelektuálov, ktorí pred nacizmom emigrovali do Spojených štátov amerických. Najznámejšími spomedzi nich sú Emil Lederer (*Štát nás*, *State of the masses*, 1940), Franz Neumann (*Behemoth*, 1940) a Hannah Arendtová (*Pôvod totalitarizmu*, *The origins of totalitarianism*, 1951). V dôsledku

* Autor knihy *Raymond Aron, moraliste au temps des idéologies*, Flammarion, 1993

toho sú nespravodlivo opomínané a zabúdané práce Elie Halévneho o moderných tyraniách, ktoré sú originálnym a novátorským príspevkom k porozumeniu fenoménu nacizmu a komunizmu a výrazne ovplyvnili Arona.

Halévneho názory možno zjednodušiť do troch tvrdení: konflikt prvej svetovej vojny si prostredníctvom „organizácie nadšenia“ vynútil úplnú nadvládu štátu nad ekonomikou a spoločnosťou, v dôsledku čoho došlo k nastoleniu éry tyraníí, to znamená éry despotických režimov. Tie sa rodia z kríz demokracie a usilujú sa zapísať do toku času. Socializmus a nacionalizmus ako celky sa spájajú a stoja tak pri zrode stalinského Ruska, hitevského Nemecka a Mussoliniho Talianska, pričom všetky spájajú rovnaké štruktúry: štátna kontrola ekonomiky, cenzúra myslenia, sústredenie moci v rukách hrstky ľudí, ktorí sa v mene ideológie identifikujú s národom. Tieto moderné tyranie majú svojho prvého odporcu v demokraciách, voči ktorým bojujú spojením viery a teroru. Na pôde Francúzskej spoločnosti prebieha 28. novembra 1936 verejná diskusia, kde sa Maurice Blondel explicitne odvoláva na pojem totalitný štát, zatiaľ čo Raymond Aron zdôrazňuje ideologický protiklad, ktorý robí z komunistickej a fašistickej tyranie „nezmieriteľných nepriateľov“. V roku 1939 Aron vysvetľuje súbor Halévneho štúdií o socializme a vojne a spochybňuje Halévny nastolený vzťah medzi vojenskou ekonomikou a tyraniami a opäť trvá na vymedzení ich špecifickosti: spod spoločných črt, ktorými sú potlačenie akejkoľvek politickej, osobnej a intelektuálnej slobody predsa vystupuje „protiklad medzi pacifickým konzervativizmom ZSSR a imperializmom fašistických tyraníí“ ako osobitý znak každej ideológie - „komunizmus je opakom, karikatúrou náboženstva spásy, fašistické režimy už nepoznajú ľudskosť“.

Aronovo rozhodnutie šetriť ZSSR, ktoré v tom čase predstavovalo potencionálneho spojenca demokracií proti nacistickej hrozbe, vysvetľuje limity, ktoré si pri porovnávaní nacizmu a komunizmu určil. Rovnako tomu bolo na pôde Francúzskej filozofickej spoločnosti, kde 17. júna 1939 vystúpil s príspevkom, v ktorom opäť vyhradil nacistickému Nemecku a fašistickému Taliansku pomenovanie totalitné režimy a zdôraznil, že revolučný charakter ich spočiatku staval do protikladu ku konzervativizmu demokracií a neskôr už len do protikladu ku komunizmu. Podstata problému bola teda politická, a nie ekonomická: imperializmus, neoddeliteľný od Hitlerových a Mussoliniho plánov spôsobil, že vojna sa stala nevyhnutnou. Vo svojich *Pamätiach* Aron uzatvára diskusiu postojom, ktorý je veľmi blízky Halévny: „Argument, ktorý som neraz používal na odlišenie triedneho a rasového mesianizmu, ma už nezaujímá. Zdanlivý univerzalizmus triedneho mesianizmu sa po poslednej analýze ukázal byť ošialom. Len čo sa totiž dostane k moci, splýva s národným alebo vládcovským mesianizmom. Zospoločensťuje konflikty alebo vojny a prekonávajúce hranice vôbec nechráni krehké putá spoločnej viery.“

Politická obozretnosť prinútila redaktora *La France libre* prepojiť demokracie so ZSSR, no nezabránila Aronovi navrhnúť spolu s koncepciou „svetového náboženstva“ zároveň aj ambicióznou interpretáciu totalitarizmu, ktorá sa rozvíja v troch rovinách: vo filozofii, histórii a sociológii. Svetské náboženstvá definoval ako „doktríny zaberajúce v dušiach našich súčasníkov miesto uvoľnené po strate viery, a vo forme sociálneho poriadku, ktorý je potrebné ešte len vytvoriť, umiestňujú spásu ľudstva do diaľav budúcnosti“. Vo filozofickej rovine sa myšlienka úpadku demokracie prítomná u Platóna, Aristotela a Halévneho, prenáša do vzťahu medzi imanentným a transcendentným, medzi históriou a spiritualitou: náboženská viera je degradovaná a zvedená na cestu svetovej ideológie. V historickej rovine sa nacizmus a komunizmus, rasový a triedny fanatizmus delia o cieľ zničiť liberálne demokracie. A nakoniec v rovine sociológie utiekajú sa k niekoľkým veľkým mýtom - nech už ide o ľavicu, revolúciu či proletariát v prípade marxizmu - nahrádza intelektuálom uzavretým v systéme ireálneho myslenia, odkazy a rozlišovacie znaky, ktoré im chýbajú.

Genialita Hannah Arendtovej spočíva v tom, že uprostred totalitnej éry spojila do jednej syntézy práce zaberajúce sa otázkami masovej spoločnosti a režimov jednej strany, organizovania entuziazmu a nepretržitej revolúcie, problematikou moderných tyraníí a politických náboženstiev. Táto syntéza ponúkla jasný a dokonalý model totalitarizmu, založeného na kombinácii ideológie a teroru, ktorých symbolmi sú politické procesy a koncentračné tábory.

Podľa Hannah Arendtovej totalitarizmus predstavuje radikálne nový systém, ktorý nemožno redukovať na tradičné druhy despotizmu či tyranie. Totalitarizmus nevytvára politický režim, ktorý by sa podriaďoval istému princípu v zmysle, v akom ho chápal Montesquieu. Jeho podstata je v tom, že hľadá ideológiu, ktorá by sa stelesnila v propagande a terore. V masovej spoločnosti sú atomizovaní jednotlivci obklopení hnutím, ktoré si vyžaduje bezprostredne sa podriaďovať jeho pohybu. Tak sa rodia totalitné štáty, ktoré sa opierajú o údajne najvyššiu legitimitu a pohlujú spoločnosť ako celok. V snahe uvoľniť nenávisť, más proti preklínaným rasám či triedam obracajú „silu, ktorú tvoria organizovaním“, proti vonkajšiemu svetu, meniac pritom domnelé zákony prírody alebo dejín na pozitívne normy. Dôsledkom toho sú koncentračné tábory slúžiace novému človeku ako

laboratóriá a ktorých obludnosť dokazuje, že „všetko je možné“. Tu najskôr zničili v človeku právnu a morálnu osobu, aby nakoniec zničili samotného človeka ako individuum. To len vysvetľuje nepredvídateľnosť a iracionálnosť totalitných štátov, ktoré sa riadia jedinou logikou, logikou pohybu a dynamiky násilia. Rozklad politického myslenia tak dospieva do bodu radikálnej pomätenosti, čoho dôkazom je sovietska kolektivizácia poľnohospodárstva, stalinské čistky či genocída židov, ktorá bola Hitlerovým plánom vojenských operácií len na škodu.

Raymond Aron bol jediným francúzskym intelektuálom, ktorý tvorivo reagoval na obsah analýz Hannah Arendtovej. Inšpirovaný jej prácou *Pôvod totalitarizmu* pripojil v roku 1951 k práci *Vojny v putách* (*Guerres en chaînes*) kapitolu o totalitarizme, no predovšetkým v roku 1954 otvoril diskusiu, ktorá pretrvala v politickej vede a najmä v soviétológii až do pádu Berlínskeho múru.

Aby sa Aron mohol plne stotožniť s Arendtovej závermi o funkcii ideológie a teroru v totalitných režimoch, musel najskôr proti modelom, ktoré vytvorila, vzniesť tri základné námietky. V pojmovej rovine zdôrazňuje najmä to, že politický režim, ktorý nemá žiadne princípy, nie je žiadnym režimom, ale len intelektuálnou konštrukciou. Inštrumentálna racionalita priemyselných spoločností nemá nič spoločné s „nenávisťou tyrana, hraničiacou s posadnutosťou“, ktorý sa rozhodol vylúčiť z ľudskej spoločnosti istú rasu alebo triedu. Teror ako taký však zostáva racionálne zdôvodniteľný. V teoretickej rovine pripomína, že sa netreba obmedzovať na oblasť ideí a volá po tom, aby bol do analýz totalitarizmu opäť zavedený historický, sociologický a inštitucionálny rozmer. Aron sa tým stavia niekde do polovice cesty medzi Simone Weilovou, podľa ktorej fašistické Taliansko a Tretia ríša predstavujú len predĺženie existencie rímskeho imperializmu za pomoci prostriedkov, ktoré veda a technika iba znásobila, a Hannah Arendtovú, pre ktorú sa totalitarizmus nezrodil v Stalinovej alebo Hitlerovej mysli náhle a záhadne, no našiel svoj pôvod v spojení následkov prvej svetovej vojny, hospodárskej krízy z roku 1929 a nefunkčnosti demokratických spoločností. A nakoniec v historickej rovine nesúhlasí s tým, že esencialistická definícia totalitarizmu povýšila extrémne prejavy hitlerizmu či stalinizmu na normu, keď za všeobecne platné kritériá totalitarizmu zvolila extrémne postoje, spájajúce sa s osobnosťami diktátorov, ako napríklad kult vodcu či masový teror.

Aron sa pustil do štúdia priemyselných spoločností, aby prekonal rozpor medzi filozofickými koncepciami totalitarizmu, ktoré zdôrazňujú jeho radikálnu novosť a v dôsledku toho neschopnosť prekonať akúkoľvek zmenu, a medzi sociologickým prístupom, ktorý privileguje metódu porovnávania s modernými civilizáciami a teda pripúšťa možnosť istého vývoja. Medzi koncepciou Hannah Arendtovej, ktorú oslabila relatívna normalizácia teroru a medzinárodný odmäk po Stalinovej smrti, a interpretáciou neomarxistu Izáka Deutschera, ktorý stalinizmus redukoval na logický dôsledok industrializácie Ruska a jeho dejín, Aronova metóda odmieta rovnako comtovský pozitívizmus ako marxistický determinizmus a svojou definíciou priemyselnej spoločnosti a fenoménu totalitarizmu opäť obnovuje princíp plurality a teda slobody.

Západný a sovietsky model hospodárstva spájajú také znaky priemyselných spoločností, ako sú rozvoj medzinárodného podnikania, technická a sociálna delba práce, kumulácia kapitálu a postupujúca urbanizácia. Rozdeľuje ich však spôsob vlastníctva výrobných prostriedkov - súkromný alebo verejný - a spôsob trhovej regulácie - voľný trh alebo plánované hospodárstvo. Podľa Arona tieto faktory vylučujú zblíženie liberálnych demokracií so sovietskym impériom, ba práve naopak, potvrdenie dominantného postavenia politiky na jednej strane a odmietanie akejkoľvek formy ekonomického determinizmu na strane druhej prispievajú k tomu, že asymetria medzi oboma režimami sa ďalej prehľbuje. Ideálnemu modelu priemyselnej spoločnosti zodpovedá totalitný model, ktorý v sebe spája päť prvkov: monopolné postavenie strany, ideológiu, ktorá je v štáte povýšená na oficiálnu pravdu, monopolné ovládanie komunikačných prostriedkov, štátnu kontrolu ekonomických a sociálnych aktivít a zavedenie represívneho aparátu, ktorý prispieva k vytváraniu atmosféry teroru. Rozpad ideológií v liberálnych demokraciách zodpovedá v podmienkach Ruska degradácii dogmy na nástroj, ktorý pomáha sovietskej oligarchii udržať moc. Preto aj naďalej prežíva ostrý a nezlomný antagonizmus, ktorý tvorí štruktúru marxizmu, vesmírna rivalita zrodená z výbojných plánov ZSSR a veľká neistota, spojená s jadrovou hrozbou.

Aronova kritika totalitarizmu ako bytia nás privádza k jeho koncepcii moci a v konečnom dôsledku k jeho weberovskému uhlu pohľadu. Aronova originalita však spočíva v tom, že moc odvodzoval zo slobody, pričom sa neopieral o metafyziku, ale o politickú a historickú analýzu, usilujúc sa pomenovať odlišný rozmer demokracie a totalitarizmu. Politické režimy nie sú nikdy vopred dané a vznikajú aktivitou ľudí, ktorá sa premieta cez ich dejiny a v ich dejinách. Aron preto upozorňuje, že napriek všetkým nárokom historickej vedy „politika ostáva podľa našich neúplných poznatkov umením nezvratnej voľby za nepredvídateľnej súhry okolností“. Odmietnutie akéhokoľvek determinizmu, ktorý by si osvojil racionalitu na úkor reality, však so sebou neprináša negativis-

tický relativizmus, vzťahujúci sa na všetko poznanie a celú pravdu. Kritické myslenie sa rozvíja na poli rozumu, ktorý obmedzuje, no nerúca princíp kauzality.

Aronova metóda sa tak opiera o weberovský model historického a sociologického výkladu, pričom totalitarizmus a priemyselná spoločnosť sú ideálne modely, ktoré zjednodušujú realitu bez nároku na vyčerpanie jej plnosti a ktoré nám dovoľujú vymedziť ju na základe istého súboru jej prejavov. Zrozumiteľnosť fenoménu totalitarizmu v konceptuálnej rovine nás vzápätí oprávňuje analyzovať ho v jej výnimočnej historickej forme. Pluralita možných smerov vývoja sa tak opäť stáva súčasťou poznávacieho prístupu, no zároveň nevyúsťuje do absolútneho relativizmu. Každá spoločnosť má svoje dejiny, ktoré v priebehu jej zmien vždy znovu prepisuje.

Teraz už lepšie rozumieme hlbokú rozdielnosť v prístupe k totalitarizmu, ktorý oddeľuje Arona a Arendtovú. Obaja odmietajú historický determinizmus, no fenomenologický prístup Arendtovej stojí pevne v rovine bytia, v zmysle kontinuity heideggerovskej tradície, a odsudzuje akékoľvek utiekanie sa k princípu kauzality, ktorá by do analýzy totalitarizmu vniesla princíp historickej kontinuity. O tom koniec koncov hovorí: „Ktokoľvek by na poli sociálnych vied úprimne veril v princíp kauzality, popieral by zároveň samotný objekt svojej vlastnej vedy.“

Zdá sa, že táto krajná pozícia sa bude dať udržať iba veľmi ťažko. Už vnútorná štruktúra Pôvodu totalitarizmu ukazuje rozpor medzi štúdiom antisemitizmu a imperializmu, kde Arendtová uprednostňuje historický a sociologický prístup, a analýzou totalitarizmu, kde ho odmieta. Najmä potlačenie princípu kauzality vylučuje z oblasti sociálnych vied príčinnosť a nedovoľuje vyniesť žiaden vysvetľujúci súd, no zároveň paradoxne vytvára rovnaké možnosti manipulovať s dejinami, kvôli ktorým Arendtová vyvracia historicistický prístup. Preto sa zdá, že weberovská epistemológia zavádzaná Aronom, založená na kritickom rozume a obmedzení princípu kauzality, je výhodnejšia, pretože sa vzdáva prirodzenosti i historicizmu a otvára cestu spojeniu historickej možnosti a pravdy, poznaniu a slobode.

Silným argumentom je to, že vývin sovietskeho režimu i jeho nečakaný pád dali za pravdu Aronovi. V rozpore s tým, čo predpovedali zástancovia vzájomného zblíženia, sa ukázalo, že ZSSR nie je schopný prekonať reformu a Gorbačovov pokus logicky vyústil do rozpadu sovietskeho impéria a pádu komunizmu. Táto revolúcia zároveň oslabilá koncepciu totalitárneho bytia. Pojem totalitarizmu má teda, ako o tom niekoľko dní pred svojou smrťou napísal Aron, „opisnú, a nie teoretickú hodnotu“ - keďže bol zamýšľaný a vznikol pre úlohy politického boja, nemôže si robiť nároky na vedecký štatút. Mimochodom, ukončenie série vojen a revolúcií 20. storočia nám dáva možnosť podrobiť práce Arona i Arendtovej spoločnej kritike, ktorá spočíva v prehodnotení vzájomnej úlohy ideológií, štátu a spoločnosti. Na jednej strane politický rozklad ZSSR, ktorý nastúpil po vojenskom páde Tretej ríše, dokázal, že totalitné režimy sú rovnako ako demokracie smrteľné. Na druhej strane množstvo trosiek, ktoré ostali po páde ideológií opustené, chaos, ktorý zavládol po ich páde, radikálna a dlhodobá deštrukturalizácia spoločnosti a štátu, ktorá bola toho dôsledkom, to všetko je v súlade s mesianistickými nárokmi padlých ideológií. Ukázalo sa, že nový človek je nielen utláčaný, ponížnený a odludštený, no i odspoločenšený. Pád komunizmu, ako aj jeho následky, ktoré budú v spoločnosti prežívať ešte niekoľko generácií, tak zdôrazňujú význam pohybu spoločností a kultúr, ktorý Aron a Arendtová sústredili na ideologický systém a štátne štruktúry zatlačili trochu do úzadia.

Bolo by veľkou chybou súdiť toto antitotalitné myslenie, pretože je súčasťou istej doby a v novom geopolitickom kontexte, ktorý vznikol po ukončení studenej vojny, stráca zmysel. No napriek tomu ostávajú Aron i Arendtová hlboko aktuálni, pretože nás upozorňujú na krehkosť demokracie, ktorá je neustále vystavovaná dvojitému pokúšaniu individualizmu a kolektívnych vášní. Porážka nacizmu ani pád komunizmu ľudstvo neoslobodili od konca 20. storočia, rovnostárskych utópií ani krvavých fanatizmov, a preto má stále svoje opodstatnenie občianska angažovanosť, ktorá priviedla Arendtovú k slovam: „Spoločnosť nesie vo svojom základe sklon podliehať skaze a jej prežitie závisí len od nás“. Z toho pramení paradoxná povaha demokracie, ktorá, keďže sa nemôže opierať o žiaden transcendentný princíp či poslednú autoritu, odvodzuje svoju silu z napätia, ktoré ňou prechádza, a z odporu, ktorý vyvoláva, riskujúc pritom, že mu bude musieť sama čeliť. Z tejto povahy demokracie vyvierajú protirečenia, ktoré tvoria jadro našich dejín i Aronovho politického myslenia. To totiž koliduje medzi autoritou a slobodou, zákonnosťou a účinnosťou, pluralitou kultúr a jazykov a nádejou, že ľudstvo má svoje jediné určenie v kantovskej myšlienke rozumu. Demokracie môžu postaviť proti fanatizmom akéhokoľvek druhu len cnosť svojich občanov a presvedčenie André Malrauxa, že „s morálkou sa politika nerobí, no bez nej už vôbec nie“.

Z francúzskeho originálu *Hannah Arendt / Raymond Aron: Face au totalitarisme* preložil Roman Krakovský